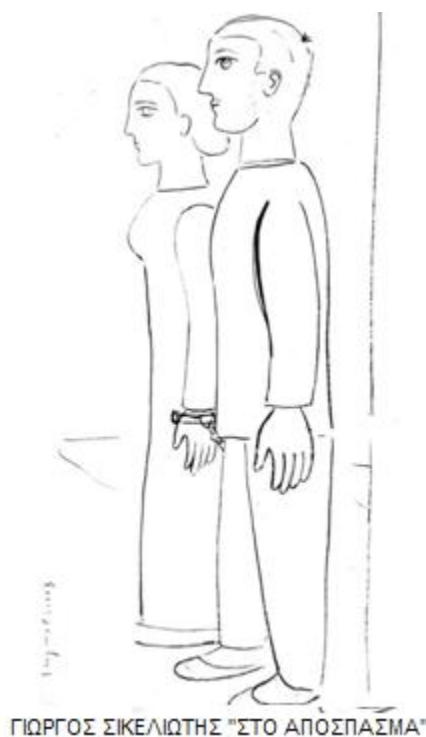

Οι χίλιες Αντιγόνες των Καλαβρύτων

του Δημήτρη Χασάπη

Το γεγονός ως ιστορία

Στις 9 Δεκεμβρίου του 1943 φτάνουν στα Καλάβρυτα μονάδες των γερμανικών στρατευμάτων Κατοχής, συνοδευόμενες από άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας. Ξεκινώντας από την Πάτρα, το Αίγιο και την Κόρινθο, στη διαδρομή τους έχουν κάψει χωριά της περιοχής και έχουν εκτελέσει δεκάδες άνδρες, με αιτιολογία τη συνεργασία τους με τις αντιστασιακές δυνάμεις του ΕΛΑΣ. Αμέσως δημιουργούν έναν κλοιό γύρω από το χωριό, αποκλείοντας κάθε δυνατότητα διαφυγής. Τέσσερις ημέρες αργότερα, το πρωί της 13ης Δεκεμβρίου, συγκεντρώνουν όλους τους κατοίκους των Καλαβρύτων στο Δημοτικό Σχολείο, με την εντολή μάλιστα να πάρουν μαζί τους μία κουβέρτα και τρόφιμα μιας ημέρας. Εκεί χωρίζουν τους άντρες από δεκατεσσάρων χρονών και πάνω, και τους οδηγούν σε ένα κοντινό ύψωμα, ενώ φυλακίζουν τις γυναίκες και τα παιδιά στο Σχολείο. Αμέσως μετά, οι γερμανοί στρατιώτες λεηλατούν και πυρπολούν όλα τα σπίτια του χωριού. Γύρω στο μεσημέρι οι συγκεντρωμένοι άντρες, αφού έχουν παρακολουθήσει την πυρπόληση του χωριού τους από το αμφιθεατρικά διαμορφωμένο ύψωμα, εκτελούνται με πολυβόλα. Ο αριθμός των εκτελεσμένων δεν έχει προσδιοριστεί ποτέ με ακρίβεια· στις διάφορες αναφορές κυμαίνεται από 511 έως 1.300. Δεκατρείς επιζούν τραυματισμένοι. Στις 2:34 της ίδιας μέρας, όπως δείχνουν οι δείκτες του σταματημένου ρολογιού της πυρπολημένης εκκλησίας, το ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων έχει ολοκληρωθεί. Στη συνέχεια του δράματος πρωταγωνιστούν οι γυναίκες. Μεταφέρουν με τις κουβέρτες που είχαν μαζί τους τους σκοτωμένους άνδρες, σκάβουν πρόχειρους τάφους στην παγωμένη γη και θάβουν τους νεκρούς τους. Έπεται ο αγώνας τους για την επιβίωση μέσα στα ερείπια του πυρπολημένου χωριού και την παγωνιά του χειμώνα του 1943-44.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ "ΣΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ"

Το γεγονός ως μνήμη

Γεγονότα όπως η καταστροφή των Καλαβρύτων περιγράφονται με διαφορετικούς χρόνους ρημάτων ως ιστορία και ως μνήμη. Για την ιστορία ο χρόνος είναι ο αόριστος του παρελθόντος, ενώ για τη μνήμη ο ενεστώτας του διαρκούς παρόντος. Αυτή ακριβώς τη διάκριση και τη διάσταση ιστορίας και μνήμης, μέσα από τη σωματοποίηση της μνήμης ακραίων γεγονότων, υπογραμμίζει η Σαρλότ Ντελμπό σε ένα σπαρακτικό κείμενο της με τίτλο «Οι χίλιες Αντιγόνες των Καλαβρύτων», δημοσιευμένο αρχικά το 1979 και ενσωματωμένο έπειτα στο βιβλίο της *Η μνήμη και οι μέρες* (Charlotte Delbo, *La mémoire et les jours*, Berg International, Παρίσι 1985). Στο κείμενο αυτό, μια Καλαβρυτινή αφηγείται στην «ταξιδιώτισσα» Ντελμπό το γεγονός της μαζικής εκτέλεσης των ανδρών και τον αγώνα των γυναικών που «επέζησαν» να θάψουν τους νεκρούς τους. Γι' αυτό και η παραπομπή στην Αντιγόνη:

ΓΛΥΠΤΟ ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΠΟΥ ΘΡΗΝΕΙ
ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΑΝΝΑΣ ΒΑΦΙΑ

«Ακριβώς εδώ. Εδώ είναι. Αυτό είναι το μονοπάτι που πήραν. Αυτή δεν είναι η γη που περπάτησαν. Αυτές δεν είναι οι πέτρες που κύλησαν κάτω από τα πόδια τους, καθώς περπατούσαν. Αυτή δεν είναι η ξερή κοίτη του ρυακιού. Αυτή ήταν η πραγματική διαδρομή τους. Η πραγματική διαδρομή τους είναι κάτω από τα σκαλιά, αυτά τα σκαλιά με τη χρυσοκίτρινη πέτρα που έχουν τοποθετηθεί στο έδαφος πάνω στην πραγματική διαδρομή τους για να διασώσουν την πορεία τους, για να εμποδίσουν το σβήσιμο της πραγματικής διαδρομής τους. Τα σκαλοπάτια με τη χρυσοκίτρινη πέτρα οδηγούν στο μνημείο. Εκεί, πάνω εκεί στο λόφο. Η πραγματική διαδρομή οδήγησε στο θάνατό τους, εκεί, σ' αυτή τη ρεματιά στην πλευρά του λόφου. Πάμε πάνω. Θα δεις από κει την πόλη και το σχολείο στο οποίο φυλακίστηκαν οι γυναίκες με τα παιδιά τους και οι γριές. Το βλέπεις; Σε τόσο μικρή απόσταση απ' τα σπίτια τους. Οι γυναίκες φυλακίστηκαν στο σχολείο, με τα παιδιά τους και τις γριές. Οι άντρες ανέβηκαν το μονοπάτι, αυτό το μονοπάτι που τώρα έχει φτιαχτεί με σκαλοπάτια από χρυσοκίτρινη πέτρα» (σελ. 87).

Παίζοντας με τους χρόνους των ρημάτων, η Ντελμπό σχολιάζει έμμεσα τη σχέση μνήμης και ιστορίας, υπογραμμίζοντας τη χρονικότητα της τραυματικής εμπειρίας. Το παρελθόν είναι απολύτως παρόν, γιατί η τραυματική εμπειρία τέτοιων γεγονότων παγώνει τον χρόνο και ταυτόχρονα απολύτως μακρινό, αφού ο χρόνος παρέρχεται χωρίς να υπόκειται σε μετασχηματισμούς. Οι τελευταίες φράσεις του κειμένου είναι χαρακτηριστικές.

«Αντίο, ταξιδιώτη. Όταν θα διασχίζεις το χωριό για να πάρεις το δρόμο της επιστροφής σπίτι σου, κοίτα το ρολόι της πλατείας. Η ώρα που δείχνει το ρολόι είναι η ώρα που συνέβη το κακό εκείνη την ημέρα. Κάτι στο μηχανισμό του ρολογιού

έσπασε με τον πρώτο πυροβολισμό. Δεν το επισκευάσαμε. Είναι σταματημένο την ώρα που έδειχνε εκείνη τη μέρα» (σελ. 108).

Ταυτόχρονα όμως η τραυματική εμπειρία τέμνει τον χρόνο σε πριν και μετά, καθιστώντας το πρόβλημα της μνήμης της περίπλοκα ιδιότυπο. Όπως σχολιάζει η Ντελμπό, «το Άουσβιτς είναι τόσο βαθιά χαραγμένο στη μνήμη μου ώστε δεν μπορώ να λησμονήσω ούτε μια στιγμή του. Άρα, ζεις μ' αυτό; Όχι, ζω παράπλευρα σ' αυτό. Το Άουσβιτς είναι εκεί αναλλοίωτο, συγκεκριμένο, αλλά περιτυλιγμένο στο δέρμα της μνήμης, ένα αδιαπέραστο δέρμα, που το απομονώνει από τον παρόντα εαυτό μου» (σελ. 2).

Παράλληλα με την ιστορία και τη μνήμη ενός αποτρόπαιου γεγονότος, όπως είναι ήταν η καταστροφή των Καλαβρύτων και η μαζική εκτέλεση των ανδρών, η Ντελμπό υπογραμμίζει στο ίδιο κείμενο, και μάλιστα με όρους αρχαίας τραγωδίας, ότι η ουσιώδης διάκριση μιας γενοκτονίας από ένα μαζικό θάνατο δεν είναι το πλήθος των νεκρών ή η έκταση της καταστροφής, αλλά η διάλυση και εξαφάνιση της κοινωνικής οργάνωσης ενός πληθυσμού.ⁱ

«Για την κηδεία καθένας ξέρει τι να κάνει. Για την ταφή (...). Ο νεκροθάφτης ήταν εκεί, νεκρός μαζί με τους άλλους (...). Και τα φέρετρα; Ο ξυλουργός ήταν εκεί, νεκρός μαζί με τους άλλους (...).» (σελ. 96). Και, αναπόφευκτα, η απάλειψη της μνήμης του αφανισμένου πληθυσμού:

«Η μνήμη της πόλης μας χάθηκε με τους άνδρες που χάθηκαν εκείνη τη μέρα. Δεν έμεινε κανένας να θυμάται πώς κρατούσε ο σιδεράς το πέταλο. Ήταν φημισμένος για τη δεξιότητά του. Όταν πετάλωνε ένα μουλάρι, έκαναν κύκλο γύρω από το καμίνι του για να δουν πώς το έκανε. Δεν έμεινε κανένας να θυμάται πώς καταλάβανε ο μαραγκός πόσο παλιό είναι το δρύινο ξύλο, και μια ολόκληρη γλώσσα χάθηκε, η γλώσσα των μαστόρων. Δεν λέει κανένας πια: “Θυμάσαι το Βασίλη το σιδερά, πόσο γρήγορα μπορούσε να ισιώσει ένα υνί! Και τον Κώστα τον ξυλουργό, πόσο γρήγορα μπορούσε να μετατρέψει έναν κορμό δένδρου σε ξύλινο δοκάρι με το σκεπάρνι του; Και πόσο καλό γινόταν το δοκάρι!”. Αυτοί που μάθαιναν τις δεξιότητες των μαστόρων, οι βοηθοί, που θα αναλάμβαναν τις δουλειές όταν οι μάστορες θα αποσύρονταν απ' τη δουλειά, όλοι τους βρήκαν το θάνατο μαζί, την ίδια στιγμή» (σελ. 98-99).

Η ιστορία και η μνήμη

Αντιπαραθέτοντας τη μνήμη στην ιστορία, ο ιστορικός Πιερ Νορά υποστηρίζει ότι η «επιτάχυνση της ιστορίας», επιβεβλημένη από την κυρίαρχη κατά τη νεωτερικότητα ιδεολογία της εξέλιξης, είχε ως τελική της συνέπεια την εξάλειψη της βιωμένης μνήμης και την ανάθεση της επεξεργασίας και οργάνωσης του παρελθόντος στην ιστορία.ⁱⁱ Οι τόποι της μνήμης (lieux de mémoire) κατά την ορολογία του, δηλαδή οι «σημαντικές οντότητες, υλικές ή συμβολικές, οι οποίες ως αποτυπώματα της ανθρώπινης θέλησης ή έργα του χρόνου έχουν γίνει συμβολικά στοιχεία της μνημειακής κληρονομιάς κάθε κοινότητας» όπου αποκρυσταλλώνεται και διαφυλάσσεται η μνήμη, έχουν αντικαταστήσει την αυθεντική, βιωμένη, μνήμη, τα πεδία της μνήμης (milieux de mémoire). Παρά ταύτα όμως, οι τόποι της μνήμης (χώροι, αρχεία, μουσεία, μνημεία, αλλά και επέτειοι, τελετές, αντικείμενα κ.ά.)

κατορθώνουν «να σταματούν τον χρόνο, να εμποδίζουν τη λησμονιά» και σημαίνουν «μια θέληση να θυμόμαστε».

Το μνημείο του ολοκαυτώματος των Καλαβρύτων και η ιστορική αφήγηση του δράματος στις ποικίλες εκδοχές της θα θυμίζουν το γεγονός, αλλά από μόνα τους θα αφήνουν στην αφάνεια τη βιωμένη μνήμη του, παρά το γεγονός ότι συστατικό στοιχείο του μνημείου αποτελεί το άγαλμα της θρηνούσας καλαβρυτινής γυναίκας. Αυτών των γυναικών, αυτή τη μνήμη επιδιώκει να καταγράψει με τον προσωπικό της τρόπο και να διασώσει η Ντελμπό.

Υστερόγραφο

Η βιογραφία της Σαρλότ Ντελμπό, η οποία βίωσε τη φρίκη του Άουσβιτς και κατέγραψε τη μνήμη της φρίκης αυτής, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα. Γεννήθηκε το 1913 στο Βινιώ-συρ-Σαιν στη Γαλλία. Μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος από δεκαεννιά χρονών, βρίσκεται στη Νότια Αμερική εργαζόμενη στον θίασο του σκηνοθέτη και ηθοποιού Λουί Ζουβέ όταν η Γαλλία καταλαμβάνεται από τα γερμανικά στρατεύματα. Μόλις πληροφορείται ότι το καθεστώς του Βισύ άρχισε τις εκτελέσεις αντιστασιακών δηλώνει «Δεν μπορώ να ζω ασφαλής εδώ, ενώ άλλοι εκτελούνται. Δεν θα μπορώ να κοιτάω κανέναν στα μάτια» και επιστρέφει στη Γαλλία. Περνάει στην Αντίσταση μαζί με τον άνδρα της και με την ομάδα του κομμουνιστή φιλοσόφου Ζωρζ Πόλιτजर εκδίδουν και διακινούν το παράνομο περιοδικό *Les Lettres françaises*. Συλλαμβάνεται το 1942 και το 1943, μαζί με άλλες 229 γαλλίδες αντιστασιακές, οδηγείται στο Άουσβιτς. Διάβηκαν την πύλη του στρατοπέδου τραγουδώντας τη Μασσαλιώτιδα, όπως η ίδια αφηγείται στο κείμενό της «Το κομβόι της 24ης Ιανουαρίου». Από την πύλη του Άουσβιτς το 1945 βγήκαν μόνο 29 από τις γυναίκες αυτές. Το βασικό της έργο γράφηκε στα επόμενα χρόνια, αλλά με δική της επιλογή εκδόθηκε πολύ αργότερα, επειδή ήθελε, όπως έλεγε η ίδια, να υποστεί τη δοκιμασία του χρόνου ώστε να μην παραποιηθεί η μεγαλύτερη τραγωδία της ανθρωπότητας. Είναι η τριλογία με τίτλο *Το Άουσβιτς και μετά*, η οποία περιλαμβάνει το *Καμιά μας δεν θα γυρίσει* (1965), *Άχρηστη γνώση* (1970) και *Το μέτρο των ημερών μας* (1971). Αποχώρησε από το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα το 1958, καταγγέλλοντας την ύπαρξη των στρατοπέδων συγκέντρωσης στην ΕΣΣΔ. Πέθανε το 1985. Το έργο της είναι γνωστό μόνο σε έναν περιορισμένο κύκλο ιστορικών.

ΣΑΡΛΟΤ ΝΤΕΛΜΠΟ

Ο Δημήτρης Χασάπης διδάσκει στο Πανεπιστήμιο Αθηνών